

ALVIN TOFFLER JÖVŐ-SOKK

Ismét egy kirobbanó könyvsiker magyar nyelvű kivonatos bemutatására vállalkozunk.

Ugy véljük, eddigi futurológiai kiterőink sorába megfelelően illik a Future Shock (Random House, New York, 1970), hiszen talán épp ebből világlik ki leginkább, hogy a jövőt vizsgálva lényegében mindenkor a máról szólunk.

Nem a meghökkentés készlet arra, hogy — egy jelentéseiben eléggé fontos — jelenségről folyamatosan számot adjunk. Az emberiség előtt álló alternatívák, választási lehetőségek feltárásán és tudatosításán munkálkodó tudósok, közéleti személyiségek és újságírók közös foglalatosságának, a jövőkutatásnak egyre jelentősebbek az eredményei — legalábbis a maradiság ingerlésében, lejáratásában, s a kellemes intellektuális izgalmi állapot fenntartásában.

Erről tanúskodnak a meg-megújuló kirohanások a jövőkutatás ellen, továbbá a prospektiva és a futurológia illedelmes megkülönböztetése s az „el a historizmustól!” vádjának vissza-visszatérő felelevenítése. A „makulatlanóság” gardedámjai már rámutattak: még Marcuse is „elhatárolja magát” a futurológiától, ám ellenfelem ellenfele mégsem lehet puszipajtásom, hiszen a futurológusok sem többet, sem kevesebbet nem akarnak, éppen csak megpróbálják Marx Károlyt Verne Gyulával behelyettesíteni...

Előljáróban megjegyzendő: Toffler mindenképpen teljességgel szeplőtlen e vonatkozásban. Az ő esetében aztán Marx behelyettesítésének szándékáról már csak azért sem lehet szó, mert alapállása nem marxista, ami a közölt részletekből is félreérthetetlenül kitűnik; könyvében ilyenszerű megfogalmazásokat találunk: „Azt igyekszem bizonyítani, hogy a változás ütemének teljesen önálló implikációi vannak, amelyek néha fontosabbak még a változás irányánál is.” A szemelvényekből is látható, hogy hajlamos a technológiát önkörében, a társadalmi összefüggésekből kiragadottan értékelni, jelentőségét túlbecsülni.

Nem kérünk tehát számon Tofflertől olyat, ami nem sajátja, de — úgy véljük — kitűnő leleményei igazunk igazolásaként hangzanak, mégpedig nemcsak a technológiailag nekibolondult, környezetszenyező nyugati társadalmak anomáliái újszerű láttatásának jegyében, hanem a haladásellenesség bizonyos rugóinak újszerű értelmezésében is.

Alvin Toffler nem prófécia! („Prófécia!ni nehéz, kiváltképpen a jövőre nézve...”), már csak azért sem, mert mire észrevennők a változásokat, már bekövetkeztek. Ő érthetőnek tartja ugyan, hogy mindaddig a jelent főként a múlt megvilágításával igyekeztek érthetőbbé tenni, de most már szükséges körbe forgatni az idő-tűkröt, s a jövőből felfogott sugarakkal a mába világítani.

Ugyanis — minden látszat ellenére — optimistának mondható: a jelenben több jövőt, mint múltat látat. Csak a történelmi likvidátorok, a csódtömegek felszámolóí híhetik, hogy a jelenben több a múlt, mint a jövő.

Ugy gondoljuk, nem is volna olyan haszontalan még a bestsellerek „öncéli” bemutatása sem, hiszen a világ mindíg meglepő újabb és újabb értelmezései válnak lehetségessé annak az átgondolásával, hogy miért éppen egy bizonyos könyv lett nagy siker (mellékesen: gyakran érdekes olvasmányok a bestsellerek).

A Future Shock esetében azonban nem e kísértésnek engedtünk. Főként szintetizáló erényeit méltányoltuk: a kritika egyöntetűen elismerte, hogy Toffler műve

a hatvanas évek jövőfirtató irodalma egyéni szempontú sűrítését, összegezését valószínűsította meg. S méltányoljuk könyvére is vonatkozó, tanulságos szerénységét: „Az elméleteknek nem feltétlenül kell helyeseknek is lenniük ahhoz, hogy hasznosak legyenek. A tévedésnek is megvan a maga haszna.“

A könyv diadalától eltelt nyolc-tíz hónap óta mintha már ritkábban emlegetnék a Future Shockot. De a könyv címe, a Jövő-sokk az emberiség fogalomkincstárának immár értéke, nélküle szegényebbek lennének.

Farkas László

A felkészületlen látogató

„A kulturális sokk“ kifejezés lassanként belopózik a mindennapi nyelvhasználatba. Kulturális sokkunk azt a hatást értjük, amelyet egy idegenszerű kultúrában való megmártózás tesz a felkészületlen látogatóra. Ebben szenvednek például a Béke Hadtest önkéntesei Borneóban vagy Braziliában. Valószínűleg megszenvette Marco Polo is Kínában. A kulturális sokk az, amelyet egy utazó átél, amikor egyszerre csak olyan helyre kerül, ahol az „igen“ „nem“-et jelent, ahol a „szabott árból“ le lehet alkudni, ahol nem sértés, ha a hivatali előszobában megvárakoztatják az embert, ahol a nevetés talán éppenséggel szomorúságot fejez ki. Ez az, ami akkor következik be, amikor azok a lélektani megszokottságok, amelyek elviselhetővé teszik az egyén társadalmi létét, hirtelen a fejük tetejére állnak, s teljességgel szokatlanok vagy éppenséggel érthetetlenek lépnek a helyükbe.

Jórészt a kulturális sokk jelensége okolható azért a zavartságért, elidegenettségért, tanácstalanságért, amely annyira meggyötri az amerikaiakat, mihelyt kapcsolatba kerülnek más társadalmakkal. A társadalmi érintkezésben üzemzavart okoz, a valóság félreismerését: az ember képtelen megállni a helyén. Pedig a kulturális sokk viszonylag könnyű baj a komolyabbhoz, a jövő okozta megrázkódtatáshoz képest. A jövő sokkja a jövő túl korai bekövetkezése okozta tanácstalanság. Nem lehetetlen, hogy ez lesz a holnap legsúlyosabb baja.

„A jövő sokkját“, a jövő okozta megrázkódtatást nem írja le az *Index Medicus*, a lélektani rendellenességek egyetlen példatára sem. Pedig ha értelmes intézkedésekkel nem teszünk ellene valamit, az emberek milliói válnak mind tanácstalanabbá, s lassanként képtelenek lesznek arra, hogy ésszerűen megbirkózzanak környezetükkel. A rossz közérzet, a tömeges neurózis, az irracionális, a szabadon tomboló erőszak, ami már mind felütötte fejét életünkben, csupán előjá-

téka annak, ami ránk vár, ha idejében fel nem ismerjük és ki nem kúráljuk a bajt.

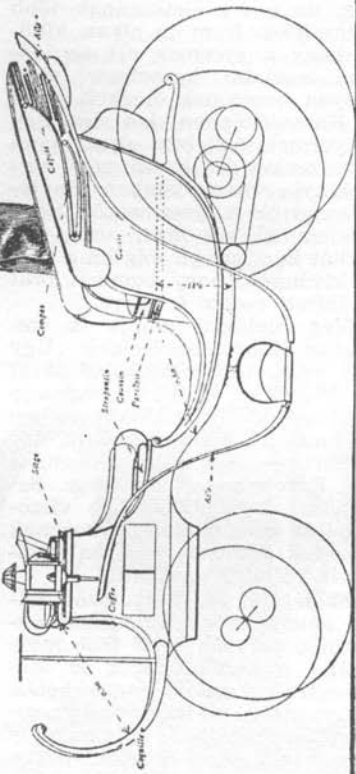
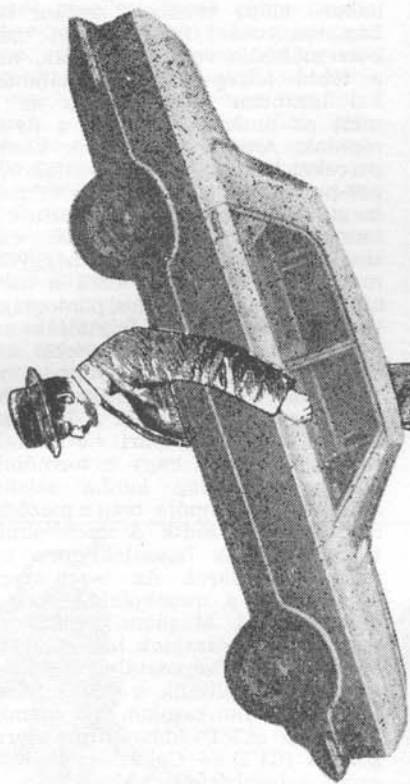
A jövő sokkja az idők kiváltotta jelenség, a rendkívül felgyorsult ütemű társadalmi változások következménye. Az új kultúrának a régre való ráépüléséből ered. Kulturális megrázkódtatás — a saját társadalmon belül. Hatása annál kiméletlenebb. A Béke Hadtest önkéntesének, általában az idegen tájakon utazónak az a megnyugtató érzése lehet, hogy majd ismét rátalál arra a kultúrára, amelyet otthon hagyott. A jövő sokkjának áldozata azonban nem érezheti ezt a megnyugtató érzést.

Ha kiragadunk valakit saját kultúrájából, és hirtelen áttelepítjük egy, a sajátjától merőben különböző környezetbe, olyanba, amely a reagálások különbözőségét igényli, amelynek eltérőek a fogalmai időről, térről, szerelemről, vallásról, szexről, mindentről, s az illetőt megfosztjuk attól a reménytől, hogy valaha még visszatérhet otthonos környezetébe, megkészeződik a kizökkenés kínja. S ha ráadásul az új kultúra is állandó kavargásban van, s — ami még rosszabb — értékmércei szüntelenül változnak, az irányvesztettség érzete még inkább felerősödik.

S minthogy nem nagyon ismeretesek a kulcsok a rejtély megfejtéséhez, hogy tulajdonképpen mi is a helyes magatartás a gyökeresen új feltételek közepe, az áldozat ön- és közveszélyessé válnak.

Ne csak egyetlen személyre gondoljunk, hanem egy egész társadalomra, egy egész nemzedékre — mégpedig gyengébbjeire, kevésbé intelligenseire, irracionálisabb egyedeire is —, gondoljunk arra, hogy hirtelen átkerülnek az új világba. Az eredmény: tömeges irányvesztettség — jövő-sokk tömegméréteken.

Ez vár az emberiségre. Ránk zúdult a változások lavínája, és sok embert groteszkül váratlanul ér.

Arkossy István illusztrációi

Tizenkét órát várni egy csésze kávéra

Az idősebbek rendszerint inkább hajlamosak arra, hogy vehemensebben elenezzék a változás ütemének további gyorsulását. Megbízható matematikai számításra építve állíthatjuk, hogy bizony az életkor gyakran összefüggésbe hozható a konzervatívizmussal: az idős ember úgy érzi, hogy gyorsan repül az idő.

Ha az ötvenéves apa azt mondja tizenöt éves fiának, hogy még két évet kell várnia, amíg beülhet kocsija kormánykeze mögé, a 730 nap az apa életkorának 4 százaléka, de a fiú életkorának több mint 13 százaléka. Nem is olyan különös tehát, hogy a gyermek ezt az időmennyiséget legalább háromszor vagy négyszer olyan hosszúnak érzékeli, mint jó atyja. Hasonlóképpen két óra egy négyéves gyermek életében olyasvalami lehet, mint tizenkét óra huszonnégy esztendőes édesanyja viszonylatában. Ha tehát azt követeljük a gyermektől, hogy várjon türelemmel két órát, amíg egy szem cukorkát kap, annyi, mintha a mamától azt kívánó, hogy tizenkét órát várjon az áhított csésze feketére.

Valószínűleg biológiai alapja is van az idő-reagálás alanyi eltéréseinek. „Úgy tűnik, hogy az életkor előrehaladásával zsugorodik a naptári év. Az anyagcsere fokozatos lassúbbodása következtében minden év annál rövidebbnek tűnik, minél távolabbi” — írja John Cohen, a Manchester Egyetem pszichológusa. Saját életritmusuk lassúbbodásához viszonyítva a világ gyorsabban változónak tűnik az öregek számára, még ha valójában nem is változik az ütem.

Bármiként legyen is, a változás felgyorsulása, amely az érzékelő csatornákon keresztül adott időn belül több mozzanatot zsúfol a percipiálásba, az idősebbek számára nagyobb megterhelést jelent. A társadalmi változás felgyorsulása mértékében mind több idős személy nehezebben viseli el a különbségeket. Kívülállóknak kezdik érezni magukat, inkább visszahúzódnak „privát” környezetükbe, a gyorsan mozgó külső világgal lehető legtöbb kapcsolatot megszakítanak, végül aztán halálukig már csupán vegetálnak. Csak úgy oldhatók meg az idősebb korúak pszichológiai problémái, ha a biokémia vagy az átnevelés eszközeivel sikerül módosítani idő-érzékelésüket, vagy pedig olyan enklávékat kell biztosítani számukra, amelyekben ellenőrzött az idő-irram, esetleg egy olyan naptári „mozgóskálának” megfelelően

van szabályozva, amely szubjektív idő-érzékelésük tükröződése.

Minden egyes kultúrának sajátos irama van. F. M. Esfandiary iráni regényíró és esszéista előadja, hogyan ütközött meg két iramrendszer a második világháború előtti években, amikor országában vasútvonal épült német mérnökök közreműködésével. Az irániak, akárcsak a többi közép-keletiek, általában sokkal lazábban viszonyulnak az időhöz, mint az amerikaiak vagy a nyugat-európaiak. Amikor az irániak kezdtek tíz perceket késni a munkakezdetkor, a szuper-pontos és mindig siető németek tömeges elbocsátásokkal próbálták rendet teremteni. Az iráni mérnökök csak hősies erőfeszítéssel tudták meggyőzni német kollégáikat, hogy ezek a munkások tulajdonképpen heroikus pontosságról tettek tanúságot, s ha folytatják az elbocsátásokat, majd gyermekekkel megaszonyokkal építhetik tovább a vonalat.

Az idő iránti érzéketlenség megőrijtheti a gyors iramúakat, a karóra híveit. Észak-Olaszország ipari városainak lakosai, a milánóiak vagy a torinóiak lenézik a viszonylag lomha szicíliaiakat, akiknek élettempója még a mezőgazdaság ritmusához igazodik. A stockholmi és göteborgi svédek hasonlóképpen vélekednek a lappokról. Az észak-amerikaiak kigúnyolják a mexikóiakat, akik beérik a *mañanával*. Magában az Egyesült Államokban az északiak lassúnak tartják a délieket, a középosztályhoz tartozó négerek pedig elítélik a délről frissen feljött néger munkásokat, azt mondják rólok, hogy „CPT” időszámítás szerint dolgoznak (CPT — Colored People's Time, azaz: színesbőrűek időszámítása). Ezzel szemben mindenki máshoz mérten az amerikaiakat és kanadaiakat általában rámenős, mindig rohanó embereknek tartják.

A népségek néha aktívan szembeszegülnek az ütem-változással. Ez a magyarázata annak a beteges ellenérzésnek, amellyel sokan Európa „elamerikaiasodásától” tartanak. Az új technológia, amelyre a szuperiparosodás épül, s amelynek jelentős részét amerikai kutatólaboratóriumokban dolgozzák ki, elkerülhetetlenül bizonyos társadalmi változásokra vezet, s ezzel egyéjűleg az egész életvitelének a felgyorsulását okozza. Amikor Amerika-ellenes szónokok a számítógépeket vagy a Coca-Colát veszik célba, tulajdonképpen Európa idegen időérzékelés-inváziója ellen tiltakoznak. [...]

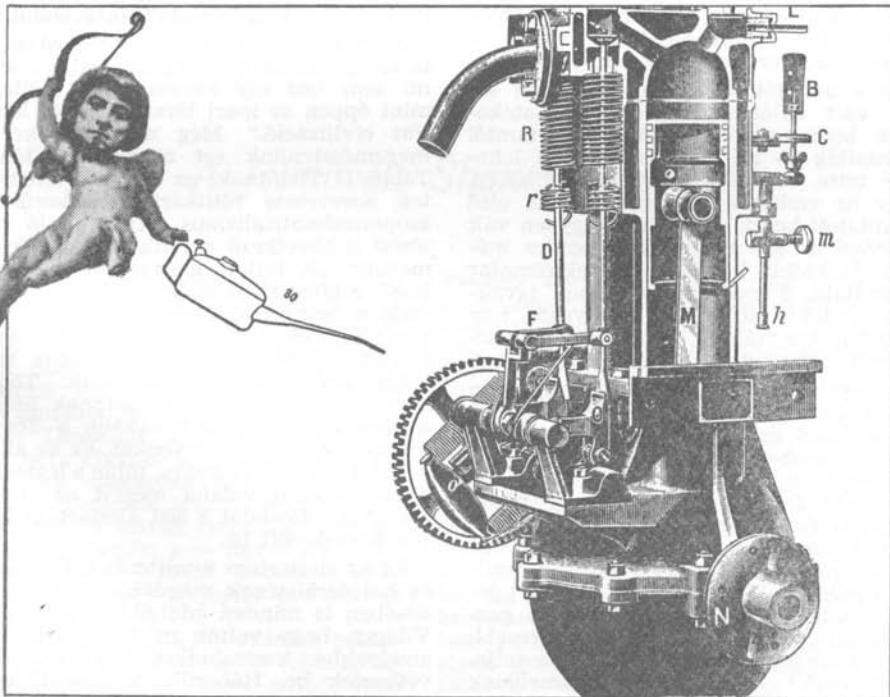
Idő-robbanás. A Nagy Középvonal

Már-már közhelyként hangzik, hogy „a második ipari forradalomban élünk“. Ezzel a mondással a körülöttünk zajló változás gyorsaságát és mélységét próbálják hatásosan érzékeltetni. Pedig ez a fogalmazás amellet, hogy eléggé lapos, még félrevezető is. Mert ami manapság végbemegy, az minden valószínűség szerint nagyobb jelentőségű, mélyebb értelmű és sokkal fontosabb, mint egy ipari forradalom. Valóban, mind több tiszteletre méltó nézet szerint amit mi megélünk, az tulajdonképpen nem kevesebb, mint az emberi történelem második nagy vízváltatója; jelentőségében csupán a történelmi folytonosság első nagy megszakadásához, a barbárságból a civilizációba való átmenethez hasonlítható.

Ez az elgondolás mind gyakrabban felbukkan a tudósok és a technológusok írásaiban. Sir George Thomson, a Nobel-díjas brit fizikus *The Foreseeable Future* (Az előrelátható jövő) című művében azt sugalmazza, hogy napjainkra ne

az ipari forradalom kínálja a legalkalmasabb párhuzamot, hanem inkább „a mezőgazdaság feltalálása az újkőkorban“. John Diebold, az automatizálás amerikai szakembere figyelmeztet: „Napjaink technológiai forradalma mélyebb hatású lesz, mint bármely régebbi társadalmi változás.“ Sir Leon Bagrit brit számítógépes erőködik, hogy már maga az automatizálás is „az emberiség egész történelmének legnagyobb változását“ jelenti.

A tudomány és a technológia művelői nem az egyedüliek, akik így vélekednek. Sir Herbert Read művészetfilozófus szerint „oly mélyenszántó forradalmat élünk át, hogy hasonló után sok elmúlt évszázadban kutathatunk. Talán az egyetlen ehhez mérhető változás az, amely az őskőkorszak és az újkőkör között ment végbe“. S Kurt W. Marek, aki a *Gods, Graves and Scholars* (Istenek, sírok és tudósok) szerzőjeként C. W. Ceram néven ismertebb, megállapítja: „Mi a hu-

szadik században az emberiség ötszáz-
ezer éves fejlődésének korszakát zárjuk
le... Nem Róma helyzetében vagyunk a
keresztény Nyugat kezdetekor, ahogyan
Spengler feltételezte, hanem inkább az
időszámításunk előtti 3000-beli ember szit-
tuációjában. Történelem előtti emberként
nyitottuk tágra szemünket, s teljesen új
világ tárul elénk."

Kenneth Boulding, a híres közgazdász
és dús képzelőerővel megáldott társada-
lomtudományi gondolkodó az egyik leg-
érdekesebb megállapítás szerzője. Ama
nézetének igazolására, amely szerint a
mi jelenünk fordulópont a történelem-
ben, Boulding megjegyzi: „ami pedig az
emberiség tevékenységeire vonatkozó
statisztikai sorokat illeti, az a dátum,
amely a történelmet két egyenlő részre
osztja, még él emlékeztünkben.” Vagyis:
évszázadunk a Nagy Középvonal, amely
kettéválasztja a történelmet. „A ma vilá-
gá annyira különbözik attól, amelyben
születtem — írja —, mint az akkori vilá-
g a Julius Caesarétól. Körülbelül az
emberi történelem felezővonalán szület-
tem. Amióta a világra jöttem, majdnem
annyi minden történt, mint addig.” Ez
a meglepő kijelentés többféleképpen
szemléltethető. Megjegyezték például,
hogy ha az emberiség életének utóbbi
50 000 esztendejét körülbelül 62 éves
élettartamokra osztjuk, mintegy 800 ilyen
élettartammal számolhatunk. Ebből a
800-ból 650 barlangokban telt el.

Csak az utóbbi hetven élettartam so-
rán vált valóban lehetségesse hatékonyan
kommunikálni egyik élettartamtól
a másikig — mihelyt ezt az írás lehe-
tővé tette. Hat élettartam telt el azóta,
hogy az emberek megláthatták az első
nyomatott betűt. Az utóbbi négyben vált
lehetővé az idő valamelyest pontos mé-
rése. Az utóbbi kettőben az elektromotor
használata. S azoknak az anyagi javak-
nak a döntő többsége, amelyeket nap
mint nap használunk, a jelenben, a nyolc-
századik élettartam idején jöttek létre.

A nyolcszázadik élettartam minden
eddigyi élettapasztalattól merőben külön-
bözik, mert éppen ezen belül változott
meg az ember viszonyulása az erőfor-
rásokhoz. A gazdasági fejlődés terén
ismerhető fel ez a legnyilvánvalóbban.
Egyetlen élettartam idején a civilizáció
eredeti alapja, a mezőgazdaság, hova-
tovább minden nemzetnél elveszti ural-
kodó jellegét. Manapság egy tucatnyi je-
lentős államban a mezőgazdaság a gaz-
daságilag aktív népességnek kevesebb
mint tizenöt százalékát foglalkoztatja.
Az Egyesült Államokban — amelynek
farmjai 200 000 000 amerikaiat és ezen fe-

lül világszerte még mintegy 160 000 000
személyt látnak el élelemmel — a mező-
gazdaságban dolgozók aránya hat szá-
zalék alatt van, s tovább csökken.

Ha a mezőgazdaságot tekintjük a gaz-
dasági fejlődés első fokozatának, és az
ipart időrendben a másodiknak, most
már elmondhatjuk, hogy elértünk egy
újabb fokozatot, a harmadikat. Az ötve-
nes évek derekán a nagyhatalmak
közül az Egyesült Államok érte el első-
ként azt az állapotot, amelyben a nem
mezőgazdaságban dolgozók több mint öt-
ven százaléka megszünt a gyári, a fizikai
munkások kék zubbonyát viselni. A kék-
zubbonyosok számát meghaladta a fehér-
gallérosoké: a kereskedelemben, az ügy-
intézésben, a hírközlésben, a tudomá-
nyos kutatásban, az oktatásban és más
szolgáltatási ágazatokban dolgozók szá-
ma. [...]

Azóta egymás után léptek erre az útra
a technológiailag fejlett államok. Azon
országok közül, amelyekben a mezőgaz-
daság az aktív népességnek kevesebb
mint 15 százalékát köti le, Svédország-
ban, Nagy-Britanniában, Belgiumban,
Nadában és Hollandiában a fehérgal-
lérók már számbeli fölényben vannak
a kézzubbonyosokkal szemben. Tízezer év
mezőgazdaság. Egy vagy két évszázad
iparosodottság. S máris megjelenik előt-
tünk a szuper-iparosodottság távlatai.

Jean Fourastié francia tervgazdász és
társadalomfilozófus megmondotta: „Sem-
mi sem lesz oly kevésbé ipari jellegű,
mint éppen az ipari társadalomból létre-
jött civilizáció.” Még nem is sikerült
megemészténünk ezt a meglepő tényt.
Talán U Thantnak, az Egyesült Nemze-
tek Szervezete főtitkárának sikerült a
szuperindusztrializmus útjára való át-
térést a következő nyilatkozatában érte-
lmeznie: „A fejlett gazdaságokra vonat-
kozó legfantasztikusabb igazság, hogy
ezek a nemzetgazdaságok a lehető leg-
rövidebb időn belül olyan és akkora erő-
forrást teremthetnek elő a maguk szá-
mára, amilyent éppen akarnak. Többé
már nem az erőforrások szabnak határt
a döntéseknek, hanem inkább a dönté-
sek teremtenek erőforrásokat. Ez az alap-
vető forradalmi változás, talán a legforra-
dalmibb, amit valaha megélt az embe-
riség.” S e fordulat a 800. élettartam ide-
jén következett be.

Ez az élettartam a változás méreteinek
és hatóterületének megdöbbentő kiterje-
désében is minden eddigitől különbözik.
Világos, hogy voltak még élettartamok,
amelyekben korszakalkotó fordulatok kö-
vetkeztek be. Háborúk, természeti csa-
pások, földrengések és éhínségek nem-

egyszer megingattak régebbi társadalmi rendeket. Csak hogy azok a sokkok és fel-fordulások elfértek egyetlen társadalom vagy néhány szomszédos társadalom határain belül. Nemzedéknyi idő, néha évszázadok kellettek ahhoz, hogy hatásuk túlterjedjen ezeken a határokon [...]

Nemcsak az figyelhető meg, hogy a jelenkori események pillanatok alatt ki-sugároznak, hanem azt is elmondhatjuk, hogy minden régen történt esemény hatását is most már másképpen érezzük. Felfokozódott a múlt utóhatása. Ránk tört valami, amit „idő-robbanásnak” nevezhetnénk.

Egy olyan esemény, amely megtörténtek maréknyi népet érinthetett, *manapság* széles körű következményekkel jár. Például a peloponnészoszi háború mai szabványaink szerint csak amolyan vicinális esetepatének tűnhetne. Miközben Athén, Spárta és még néhány szomszédos városállam verekedett, a világ népességének többi része nem tudott az eseményről, csöppet sem zavarta őket ez a háború. A mai Mexikó területén élő zapoték-indiánokat például egyáltalán nem befolyásolták ezek az események. A régi japánok sem érezték semmiféle hatását.

De a peloponnészoszi háború alapvetően hatott a görög történelem további alakulására. Az emberek mozgásirányá-

nak, a gének, az értékek, az eszmék földrajzi megoszlásának módosításával hatással volt későbbi római történésekre, s Róma révén egész Európára. A mai európaiak azért különböznek némiképpen egymástól, mert arra a konfliktusra sor került.

A manapság szorosan egybekapcsolt világban aztán már ezek az európaiak hatnak mind a mexikóiakra, mind a japánokra. Azt a hatást, amelyet a peloponnészoszi háború tett a mai európaiak genetikai struktúrájára, eszméire és értékeire, manapság a világ minden részére exportálják. A mai mexikóiak és japánok tehát megérik a hatását annak a kétszeresen távoli háborúnak, amelyről pedig történése idején őseik mit sem tudtak. Így hát a múlt történései nemzedékek és évszázadok távolából ránk törve kísértenek és alakítanak bennünket.

S ne csak a peloponnészoszi háborúra emlékezzünk, hanem például a kínai fal építésére, a fekete himlőre, a bantu-néger harcára a hamiták ellen, a múlt minden eseményére, s így érthetőbbé válnak az idő-robbanás felhalmozódott impulzációi.

Minden, ami az emberekkel a múltban megestt, tulajdonképpen minden élő embert érint.

A félművelt Shakespeare

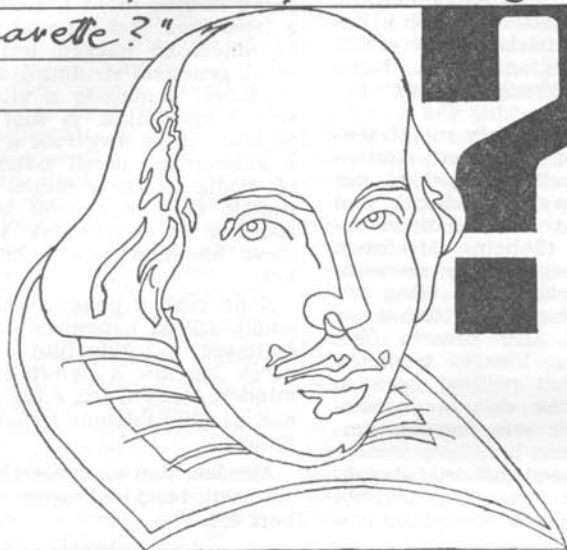
Ha igaz az, hogy nagyon gyorsan változik a valóságról alkotott képünk, s az a mechanizmus, amellyel ezt a képet közvetítjük, az is igaz, hogy ezzel párhuzamosan módosul jelrendszerünk is. Nagy változások mennek végbe nyelvünkben is. A *Random House Dictionary of the English Language* vezető szerkesztője, Stuart Berg Flexner lexicográfus szerint: „A szavak manapság gyorsabban változnak; s nemcsak alsóbb, hanem minden szinten; a szavak cserélődésének sebessége felgyorsult; s — úgy tűnik — ez nemcsak az angol nyelv, hanem a francia, az orosz vagy a japán esetében is így van.”

Flexner ezt egy nagyon érdekes példával szemlélteti: szerinte a manapság „használatos” 400 000 angol szóból csak

mintegy 250 000-et értene meg William Shakespeare. Ha Shakespeare váratlanul testi valóságában ma megjelenne London vagy New York utcáin, szótáraink minden kilenc szavából csak ötöt értene. A Költő félműveltnék tűnne.

Ez azt jelenti, hogy — ha a nyelvnek ugyanannyi szava volt Shakespeare idején, mint ma — legalább 200 000 szó (de bizonyára sokkal több!) kihullott, s helyükbe újak kerültek az elmúlt négy évszázad folyamán. Mi több: Flexner feltevése szerint a váltás teljes egyharmada az utóbbi fél évszázadban következett be. Ha ez így igaz, akkor arra következtethetünk, hogy a szavak kikopása és behelyettesítése most már háromszor olyan gyors ütemű, mint az alapul vett 1564—1914-es periódusban volt...

It is good that Mr. Shakespeare
came to Piccadilly Circus "
"Would you like
a filter Dunhill
cigarette?"

Volt idő, amikor az ember megtanulta társadalma nyelvét, s csekély változtatásokkal élete végéig használhatta. „Kap-

csolata” tartós volt minden szóval, minden kifejező taglejtéssel. Megdöbbenő, hogy manapság mennyire nem így van.

Könyvsiker-fergeteg

Fondorlatosak az állandóság halálának megnyilvánulásai a társadalomban. Kiváltképpen drámai az információ-robbanás hatása a klasszikus ismeret-tartályra, a könyvre.

Miközben mind termékenyebbé — és ugyanakkor egyre kevésbé időállóvá — válik a tudás, tanúi vagyunk a régi, jó bőrkötés eltűnésének; felváltotta előbb a vászonkötés, aztán az egyszerű papír. Maga a könyv, akárcsak sok benne rejlő információ, tűnényesebbé vált.

Egy jó évtizeddel ezelőtt Sal Cornberg hírközlési szakember, a könyvnyomtatás technológiájának egyik radikális profétája kifejtette, hogy az olvasás rövidesen megszűnik az értesülés-szerzés

elsődleges formája lenni. „Az olvasásban és írásban való jártasság elavul” — mondotta (a sors iróniája: felesége, Mrs. Cornberg, regényíró).

Akár igaza van, akár nincs, egy biztos: az ismeretek hihetetlen méretű bővülése azzal jár, hogy minden egyes könyv (sajnos, az is, amelyet e pillanatban az olvasó kezében tart) egyre kisebb hányadát tartalmazza az ismeretek összességének. A fűzött könyv forradalma (a *paperback*-forradalom) a bárhol könnyen és olcsón hozzáférhető kiadások révén pontosan abban a történelmi pillanatban csökkenti a ritkaság-tényezőnek tulajdonítható értéket, amelyben a tudás elavulásának gyorsan növekvő sebessége

csökkenti a tudás hosszú távú információ-értékét. Az Egyesült Államokban egy-egy fűzött könyv egyidejűleg akár 100 000 újságárus-bódében is megjelenhet, de csak azért, hogy aztán — legfeljebb harminc napon belül — egy másik könyv kiséperje onnan. A könyv kezdi megközelíteni a folyóirat mulandóságát. Valóban, sok könyv már tulajdonképpen „egyetlen egyszer megjelenő folyóirat”.

Ugyanakkor zsugorodik a nagyközönség érdeklődésének „szárnytávolsága” a könyvek, még a nagyon népszerűek esetében is. Például: mind rövidebb a könyvsiker időtartama a *The New York Times* bestseller-listáján. Természetesen évről évre szabálytalan alakulások is megfigyelhetők, vannak könyvek, amelyek a többiétől eltérő sorsúak. De ha az első négy évet (1953—1956) elemezzük, amelyre e vonatkozásban teljesek az adatok, s egybevetjük az eredményt egy

tíz évvel későbbi (1963—1966) hasonló periódussal, kitűnik, hogy az átlagos bestseller az első időszakban 18,8 hétig maradt a listán, tíz év múlva már csak 15,7 hétig. A bestseller „várható átlagos élettartama” tehát egy évtized helyére csaknem egyhatoddal csökkent.

Az ilyenszerű folyamatokat helyesen csak úgy értelmezhetjük, ha megértjük a mögöttük rejlő elemi igazságot. Az ember pszichéjét módosító történelmi fejlődés részesei vagyunk. A kozmetikától a kozmológiáig, a nőszeménytől a hatalmas technológiáig mindenről változik valóság-képzetünk: a külső változások felgyorsulásának arányában válik valóság-képünk mind rövidebb életűvé, időlegesebbé. Egyre gyorsabb tempóban alkotjuk és koptatjuk el az eszméket és az ábrázolásmódokat. A tudás kopik, akárcsak az emberek, a helyek, a dolgok, az intézmények.

A jövő-sokk áldozatai

Ha a döntés, a választás nehézségéhez (a döntés-stresszhez) még hozzászámítjuk érzekeink és megismerési lehetőségeink túlterhelését, megértjük, hogyan alakulnak ki az alkalmazkodás-képtelenség oly gyakori formái.

A gyors változásokra gyakori válaszforma, visszahatás — a nyílt tagadás. A Tagadó stratégiája: „kivülrekeszteni” a nem szívesen látott valóságot. Amikor már crescendo-ban kell döntenet, egyszerűen megtagadja további értesülések befogadását. Mint a baleset áldozata, akinek arca teljes hitetlenségről tanúskodik, a Tagadó sem akar hinni a szemének. Inkább arra a következtetésre jut, hogy minden a régi, s a változás minden jele csupán felszíni jelenség. Vigasztalódását ilyenszerű sztereotípiákban keresi: „A fiatalok mindig is lázadoztak”; „Nincs új a nap alatt.”

A Tagadó, a jövő-sokk jámbor áldozata, személyi katasztrófának teszi ki magát. Különös helytállási stratégiája növeli annak a lehetőségét, hogy amikor aztán végül mégiscsak alkalmazkodni kényszerül, szembetalálkozása a változással hatalmas élet-krízis formájában, nem pedig megoldható problémák sorozataként realizálódik.

A jövő-sokk elhárítási kísérletének másik stratégiája a szakosodás. A Specialista nem rekeszt ki minden új eszmét vagy értesülést. Ahelyett inkább energikusan igyekszik lépést tartani a válto-

zással — de csak az élet egy szűk területén. Ismerjük az orvost vagy a közgazdászt, aki alkalmazza szakmája minden legesleges újítását, de nem hajlandó tudomásul venni egyetlen társadalmi, politikai vagy nemzetgazdasági jellegű újdonságot sem. Minél több egyetem éli át a tiltakozások paroxizmusát, minél több néger gettó lobban lángra, ő annál kevésbé akar tudni mindenről, annál keskenyebbre szűkíti azt a részt, amelyen át a világot szemléli.

Látszólag jól megállja a helyét. De végül ő is csak kihívja a sorsot maga ellen. Egy szép napon ugyanis arra ébredhet, hogy specialitása elavult vagy felismerhetetlenül megváltozott a látókörén kívül eső események bekövetkezése folytán.

A harmadik reagálási mód a jövő-sokkra: a rögeszmés visszahúzódság régebbi sikeres alkalmazkodási rutinokba, amelyek időközben irrelevánsakká, alkalmatlanokká váltak. A Visszahúzódo dogmatikus ingerültséggel ragaszkodik régebbi, programozott döntéseihez és a szokásaihoz. Minél több változás fenyeget a külső világ felől, annál pepecselőbben ismételteti cselekvése régi módozatait. Társadalomszemlélete haladásellenes. A jövő bekövetkeztétől sokkoltan, hisztériásan támogatja az egykori *status quót*, valamilyen formában visszásírja a régmúlt idők dicsőségét.

A világ minden Barry Goldwatere és

George Wallace-a a Visszahúzóds zsigereiben rejlt politikai nosztalgiaira apelál. Régen a rendr a rend 6re volt? Hát akkor most a rend fenntartásához csupán a rendrörök számának a növelése szükséges! A tekintélyelvre építő nevelés a múltban eredményesnek bizonyult? Ez azt jelenti, hogy a mostani zavargások a túlzott engedékenység következményei. A középkori mentalitású jobboldali beállítottságú Visszahúzóds a kisváros könnyen áttekinthető, rendezett társadalmára vágyik, cammogó társadalmi környezetre, amely közel áll megszokásaihoz. Ahelyett, hogy az újhoz alkalmazkodnék, automatikusan folytatja a régi megoldások alkalmazását, s eközben mindinkább eltávolodik a valóságos világtól [...]

Foglalkozunk végül a Szuper-Szimplifikálóval. Régi hősök tisztelete és összeomló intézmények, sztrájkok, lázadások, a lelkiismeretere apelláló tüntetések közepette szüntelenül kersei azt az egyetlen világos egyenletet, amely megmagyarázhatná az őt elnyeléssel fenyegető bonyolult újdonságokat. Tévelygőn kap egyik-másik elgondolás után; ő végső igazságok átmeneti híve.

Ez talán magyarázatul szolgál az eluralkodott értelmiségi hóbörgésre, amely mindig azzal fenyeget, hogy túltesz még az éppen divatos kiboruláson is... McLuhan? Az elektromos korszak prófétaja! Lévi-Strauss? Pompás! Marcuse? Most már mindent értek! Az asztrológia? Az aztán az éleselméjűség!

A kétségbeesett útkereső, a Szuper-Szimplifikáló minden látókörébe jutó eszmének hajlandó egyetemes értelmet tulajdonítani, amivel igen gyakran még a szóban forgó eszme szerzőjét is zavarba hozza. A Szuper-Szimplifikáló kevesebbel nem, csakis a totális kinyilatkoztatással éri be. A profit maximalizálása — ez Amerika. A faji zendülések — kommunista összeesküvés. A megoldás — részvételi demokrácia. Minden rossz gyökere — az engedékenység.

Az egyetlen megoldás intellektuális síkon való keresésének megvannak a párhuzamai a cselekvésben is. A nekivadult, nyugtalan diák, akit szülei sanyargatnak, aki bizonytalankodik társadalmi hovatartozását illetően, akivel nincs megelégedve az oktatási rendszer — amelynek elavultsága nap mint nap nyilvánvalóbbá válik —, s karriert választani, erkölcsi értékrendet elfogadni, érdemleges életstílust magáévá tenni kényszerül, kétségbeesetten keresi a módját annak, hogy létformáját leegyszerűsítthesse. Azaz, hogy LSD-hez, methedrine-hez

vagy heroinhoz folyamodik, olyan törvénybeütköző cselekményt követ el, amelynek legalábbis egyetlen előnye van: nyomorúságát állandósítja. Egy sereg kínos és megoldhatatlannak tűnő súlyos problémáját egyetlen nagy problémára sikerült beváltania, s így — ha csak időlegesen is, de — gyökeresen leegyszerűsítette létét [...]

Az erőszak is „egyszerű” kiút a választási lehetőségek, az opciók elhatalmasodó bonyolultságából, az általános túlszerkentettségéből. Az idősebb nemzedék és a politikai uralkodóosztály számára a rendrörök gumibotja és a katonák szuronya vonzó orvoslási módozatnak, az elégedetlenség végleges megszüntetése eszközeinek tűnik. Mind a színesbőrű szélsőségesek, mind a fehér éberek azért folyamodnak erőszakhoz, hogy leszűkítsék választási lehetőségeiket, és leegyszerűsítsék életvitelüket. Akiknek nincs értelmes, átfogó programjuk, akik képtelenek megbirkózni a káprázatos változás újszerűségével és bonyodalmaival, azoknál a terrorizmus lép a gondolkodás helyébe. A terrorizmus nem dönt meg ugyan rendszereket, de kiküszöböli a képtelét.

Sokan egykettőre felismerjük másokban — sőt, önmagunkban is — e magatartásformákat, de ez még nem azt jelenti, hogy az okokat is felismertük. A hírközlési szakember azonban a tagadásban, a szakosodásban, a visszahúzódsban és a túlszimplifikálásban azonnal felismeri a túlterheléssel való megbirkózásra törekvő klasszikus technikáját.

Mindenki, aki így cselekszik, a menekülés veszedelmes útját választja a valóság bonyolultságai elől. Minél többet felad az egyén széles körű érdeklődéséből, minél szakosodottabbá válik, minél gépiesebb visszavágyása régi szokásokhoz és politikai gyakorlathoz, minél kétségbeesettebben szuperegyszerűsít, annál ostobább reagálása az életét elárasztó újszerűségekre és választási lehetőségekre. Minél inkább e stratégiákhoz folyamodik, magatartása annál vadabb és tévelygőbb kilengésekről, általános egyensúlyvesztésről tanúskodik.

Minden hírközlési szakember elismeri, hogy e stratégiák valóban szükségessé válhatnak a túlterheltség állapotában. De ha az egyén nem a totalitással való megbirkózás igényével folyamodik ezekhez, ha nem tisztázott értékrend és prioritások birtokában alkalmazza őket, ezek a technikák csak tovább súlyosbítják alkalmazkodási nehézségeit.

Csakhogy éppen ezekkel az előfeltételekkel, igényekkel van mind több prob-

léma. Ezért a jövő-sokk áldozatát mindinkább próbára teszi a zavar, a bizonytalanság. Elragadja a változás hömpölygő hulláma, s immár kötelessége volna nagyon gyorsan igen fontos döntéseket hozni; ekkor aztán értelmileg nekivadul, s személyi értékrendje síkján bekövetkeznek az eltolódások. A változás további gyorsulásával a saját erejében való kétkedés, nyugtalanság, sőt félelem színezi zavarát. Idegei megfeszülnek, könnyen fárad. Megbetegedhet. S fokozódásának mértékében a feszültség átcsap ingerült-ségbe, következnek a dühkitörések, s néha csztelen erőszakos cselekmények. Szertelenül reagál apróságokra, csekély fontosságú történésekre.

Sok évvel ezelőtt Pavlov „paradox fázisként“ emlegette azt a jelenséget, amelyet a feltételes reflexszel kapcsolatos kísérletei során megfigyelt kutyák idegösszeomlásáról írt le. További kutatások kimutatták, hogy túlterhelt ember is áteshet ezen a fázison, ami talán magyarázatul szolgálhat arra, hogy miért törnek ki zendülések néha számottevő provokáció nélkül is [...]

Az átmenet, az újszerűség, a változottság okozta zavar és bizonytalanság talán magyarázatul szolgálhat arra a mély apátiára, amely társadalmon kívülé teszi idősebbek és fiatalok millióit. Ez nem az a tudatos, időleges kikapcsolódás vagy tempó-lassítás, amelynek szükségét érzik érzékenyebb személyek, mielőtt megbirkóznának az új problémákkal, hanem teljes önmegadás a bi-

zonytalanság és a túl nagy választási lehetőségek közepette a kínzó döntés előtt.

A történelem során most először az anyagi jólét sok ember számára lehetővé teszi, hogy „egész állásban“ visszavonuljon. A családapa, aki este poharazgatva ül a tévé előtt, s átadja magát a távközléses narkózisnak, napközben dolgozott, olyan társadalmi funkciót teljesített, amelyetől mások léte függ. Ő tehát csak amolyan „félállásos“ visszavonuló. De sok életből kiesett hippi (nem mindegyik), sok ingyenélő és lótuszevő „egész állásban“ és totálisan visszavonult. A társadalomhoz már csak az elnéző szülő csekkje kapcsolja.

Kréta szigetének verőfényes partján egy helységben van vagy negyven-ötven barlang, amelyet Amerikából elmenekült trogloditák lagnak, fiatal férfiak és nők, akik nagyobbrészt már lemondtak arról, hogy megbirkózzanak az élet robbanás-szerű gyorsasággal fokozódó bonyodalmaival. Itt aztán döntéskényszer nem nagyon akad, s van idő bőven. Nem kell semmit megérteni, de már átérezni se nagyon. 1968-ban egy riporter meghozta nekik Robert Kennedy meggyilkolásának hírért.

A válasz: hallgatás.

„Semmi megdöbbenés. Nem háborodnak fel. Könnyek sincsenek.

Ez volna hát az új jelenség?

El Amerikától, távol az indulattól?

Megértem a kívülállást, a csalódottságot, még az el nem kötelezettséget is.

De hova lettek az érzelmek?“